

Tillfälligt släktnamn

Den finlandssvenska pressens skvallerspalter fylldes som bekant under försommaren av fotografier av jubilerande studentklasser. Livet kan knappast ha behandlat alla lika varsamt, men bilderna ger intrycket av att dessa klassträffar har en föryngrande effekt. Ja, i alla fall på kort sikt.

Den nyfikna läsaren noterar förstås också skolan och namnlistan, som är en rik källa till historiska betraktelser. Klungor av senare bemärkta medborgare får en till exempel att fundera på klassandans betydelse för den enskilda elevens utveckling. Och granskar man de kvinnliga studenternas tidigare och nuvarande släktnamn så öppnar sig många intressanta vyer över vår språkgrupps kultur- och socialhistoria.

En del pojkklasser stoltserar med sina gamla smek- och öknamn, vilket inte är en så dum idé, eftersom man i tiden knappt visste varandras förnamn. Lärarna använde konsekvent efternamnet och efter några veckor hade nästan var och en fått sitt namn förkortat eller förvrängt. Undantagen utgjordes av dem som gemensligen drogs med smeknamn från barnkammaren, såsom t.ex. mina klasskamrater Mocke och Tatta.

I dag är situationen omvänd. Duandet har medfört att vi ibland inte ens vet personens släktnamn. Ur myndigheternas synvinkel kvittar det vad vi heter så länge vi har en giltig personbeteckning, eller ett personnummer som det heter i Sverige. Inom en nära framtid ersätts denna sifferkod säkert av en globalt gångbar digital beskrivning av vår DNA-kedja.

Skälet till denna kallblodighet är förstås att myndigheterna ständigt är på jakt efter effektivare medel att pålitligt identifiera varje person som står under deras ansvarsområde. Så länge flertalet av människorna föddes, levde och dog i samma by räckte det med att de vid sidan av förnamnet hade ett tillnamn, som uppgav vem som var deras far eller från vilken gård eller hemort de härstammade från. Därtill kom diverse yrkesbeteckningar, som kunde gå i arv fastän man inte ärvde faderns yrke.

Tillnamn var inte riktigt detsamma som ärftliga släktnamn. I Finland förekom de fram till 1800-talet mest utbrett i savolaxiska släkter, som på grund av svedjebuket och av andra praktiska skäl bildade stora matlag och därför identifierades som klaner av typ Kekkonen eller Lipponen. I övrigt var det adeln samt sedermera präster- och borgerskapet förunnat att använda ärftliga släktnamn i officiella sammanhang.

Befolkningsökningen och den ständigt växande mobiliteten ledde till att myndigheterna i Norden i slutet av 1800-talet började stifta lagar som slog fast att alla bör ha ett dokumenterat släktnamn. Det handlade inte enbart om att man ville hålla reda på skattskyldiga personer och spåra brottslingar. Införandet av allmän och lika rösträtt samt läroplikt krävde också ett vattentätt system för identifiering.

Bruket av personbeteckning ledde till en snabb uppluckring av dessa namnlagar och nuförtiden kan ju bruket av ett etablerat släktnamn beskrivas som vården av en vacker släktklenod. Eller som en bugning för den del av släkträdets som man för närvarande råkar uppskatta mest.

Henrik Meinander, Hufvudstadsbladet (HBL) 24.7.2004